

Nagy Gábor

Iroda-lom?

Irodalomóra és irodalomtörténet: a nemzeti kánonról

■ A nemzeti kánon magva a közoktatás irodalmi tananyaga. Ez a leglassabban, legnehézkesebben változó része a különböző irodalmi kánonoknak. (Máig fülemben cseng Kellermayer Miklós egyik előadása, amelyen elhangzott: a gimnáziumban ma is tananyag olyan sejtbiológiai felfedezés, amelyért egykor Nobel-díj járt, ám azóta tévesnek bizonyult.) Kell-e változtatni a nemzeti kánonon, a közoktatás irodalmi anyagán? Ha igen, kinek a feladata, felelőssége ez?

Az egypártrendszer szovjet típusú akkulturációs folyamata mindenképpen szükségessé tette a tananyag átgondolását. Ám ne gondoljuk, hogy az eltelt harminc év minden „hamis tézist” kiigazított. A NAT legfrissebb tervezete Jókaitól *Az arany ember* vagy egy másik regény tárgyalását ajánlja. Ez a vagy szabadságot ad a tanároknak, ami nem baj; mégis kiemel egy regényt: azt, amelyen a szovjet típusú, lukácsista irodalomértelmezés a Jókai-értést évtizedekre kisiklatta. Tulajdonképpen egyetlen alkotót tanítunk a romantikából, Jókait. S többnyire valóban *Az arany embert*, amely épp azért minősült Jókai fő művének, mert ebben a lélekábrázolás már a realizmus felé mutat. E regény felől értékeltük, értékeljük le úgy Jókai *alapvetően romantikus* írásművészetét, hogy az életmű többi darabja árnyékba kerül, s az irodalmi romantikát jobb híján E. T. A. Hoffmann alapján próbáljuk megérteni. A romantika a marxista irodalomtörténet páriája volt – és a közoktatásban ma is az. A pártállami időszakot megelőzően *Az új földesúr* volt kötelező olvasmány. Én magam sokkal izgalmasabb (érdekesebb, sőt értékesebb) regénynek tartom *Az arany embernél*; ráadásul, hiszen a nemzeti kánon a történelmi-társadalmi összefüggérendszer megértésére is törekszik, a történelemórákon oly homályos Bach-korszak – majd az ezt követő kiegyezés – megértése sokkal érthetőbbé válna *Az új földesúr* révén. De az *Egy magyar nábob* vagy az *És mégis mozog*

a föld is jobban szolgálná történelmünk megértését. Közben – meggyőződésem – nemcsak jobb regények, de az oly „realista” főmű manapság már-már nevetséges sziget-motívumánál izgalmasabb tanulságokkal szolgálhatnak. Az sem volna ördögtől való, ha a tanítási gyakorlatban föltünnének olyan művek, mint *A tengerszemű hölgy*, az *Enyim, tied, övé, az Öreg ember nem vén ember*. Vagy az *Erdély aranykora*: hiszen a kánon összefüggések rendszere is, és ha – ne adj isten – később Móricz Erdélyéből sorra kerülhetne a *Tündéerkert*, érdekes regénypoétikai tanulságok vonhatók le a két mű összevetéséből.

De hát miről is beszélek én, amikor *A kőszívű ember fiait* is ki akarják ebrudalni a tananyagból?! Hiszen érthetetlenek a mondatai! Tele van latin, német, francia, tehát rettenetes idegen szavakkal. Ráadásul irgalmatlanul hosszú, fárasztó. Tornaórán a Cooper-teszt futásfelmérő is meglehetősen fárasztó. A Jókai-regény idegen, ismeretlen világról szól! Az eukarióták biológiája legalább olyan idegen, úgy emlékszem. A periódusos táblázat is tele van idegen szavakkal. Meg *A Gyűrűk Ura* és Rowling *Harry Pottere* is.

Idézet a *Manó Könyvek* reklámjából: „Klasszikusok röviden, mai nyelven. A *Klassz!*-sorozatban Nógrádi Gergely az eredeti cselekményt követve, prózai formában írja újra a klasszikus irodalom gyöngyszemeit azzal a céllal, hogy a remekművek a mai fiatalok számára is érthető és szerethető olvasmányok legyenek. A sorozat köteteinek különlegessége, hogy az eredeti regényekből kiemelt szövegrészeket is tartalmaznak (sic!), segítve ezzel azok iskolai feldolgozását.” S néhány cím: *Toldi-trilógia*, *Az arany ember*, *A kőszívű...*, *Egri csillagok*, *Légy jó mindhalálig...* A *Toldi* prózában! (Óh, irgalom atyja...) S már Móricz sem elég érthető. Újraírt gyöngyszemek. És még mindig nincs giccsadó!

Hol vannak a reáltudományok és a szintfelmérő futás nógrádigergelyei?! (A futásnál, azt hiszem, néhány kanyar levágása, esetleg elektromos bicikli igénybevétele jöhetne szóba nógrádiul.)

Jut eszembe, Rilket miért nem írjuk át prózába? Vagy Celant! S a *Himnuszt*? *Szózatot*? *A Razglednicákat*? Esetleg Kafkát újmagyarba?

Tudom, Nádasdy Ádám Dantét is prózásította, korábban Radnóti is írt „zanzát”. Lelkük rajta. De nem volna egyszerűbb (és olcsóbb) visszatérni a *100 híres regény* lapidáris összefoglalóihoz? Végül is az irodalmi műveket nem elolvasni kell, csak tudni róluk néhány lózungot. Balzac kajánul konstatálná, hogy a „szalonokban” százhatvan év alatt nem változott semmi.

Térjünk azonban vissza az eredeti kérdéshez: ki mondja meg, mi legyen a tananyagban? Egy ember, a legfőbb Tekintély? Isten ments! Ha én mondhatnám meg, kiscömböccé duzzadna a kötelező olvasmányok listája, Misi Mókus meg, köztudomásúlag, megenné az egész tananyagot.

A nemzeti kánon esetében, félreértés ne essék, nem az a legfontosabb szempont, mennyi ismereti értéket tartalmaz egy mű. Mennyire van felpántlikázva piros-fehér-zölddel, történelmi hivatástudattal, szilárd vagy negédes erkölcsösséggel. De még csak az sem, mennyit „magyaráz meg” nemzeti sorsunkból. Nem: a legfőbb szempont, hogy az adott mű kiemelkedően értékes műalkotás-e. Magyarul: jól van-e megírva. Csak és kizárólag ez után következhetnek mindenféle ismereti, történelmi, erkölcsi értékek. Kétségtelen, a klasszikus magyar irodalom többségénél ezek összefonódnak. Gyermekünk nevelésénél az ilyen típusú művek elsődleges fontosságúak. Manapság azonban, különösen három szerző esetében, mintha háttérbe szorulna az írásművészet. Tormay Cécile, Nyíró József vagy Wass Albert újrafelfedezése fontos történése az elmúlt évtizedek magyar irodalmának. Írók ők, a mindenkor nélkülözhetetlen másod-harmadvonal alkotói. De ha csak a korszakukat tekintjük: hová is suvasztanánk be őket? Móricz *Úri murija* helyett *Bujdosó könyv*? A *Rokonok* helyett *Uz Bence*? A *Puszták népe* vagy az *Egy polgár vallomásai* helyett *Farkasverem*? *Iszony* helyett az *Elvásik a veres csillag*?

Mert ne feledjük: a közoktatás tananyaga, a diákok óra-rendje véges. Aki pedig a fenti párokból csak egyszer is a másodikat választja, az nem írásművészetként tekint az irodalomra, hanem mint társadalmi eszmék szószólójára. Márpedig ez mindenkor másodlagos szempont ahhoz képest, hogy az adott mű jól van-e megírva. (Nota bene: szándékosan nem rossz műveket helyeztem az elsőként megnevezett remekművek mellé.)

A nemzeti kánont az irodalomtörténet-írás és irodalomkritika formálta, alakította ki. Mondhatni, véget nem érő szakértői tárgyalások konszenzusa. Ezek a tárgya-

lások nincsenek lezárva, szakértők bármikor érdemben hozzászólhatnak. Elsősorban tudományos munkákkal. Adminisztratív úton a kánonba belenyúlni – hosszú távon vesztes ügy. A „tudományosság” álcája sem menti azokat a hihetetlenül primitív, politikai indulatból szőtt fabulákat, amelyek abba a hitbe ringatják a nagyközöniséget, hogy – száz éven át senki észre nem vette, de most egy önnön nagyságától fellelkesült „tudós” bebizonyítja – Csinszka egyenrangú költő Adyval. Az irodalom terén is lehet új felfedezéseket tenni, de azok értékét és érvényét az irodalomkritika méri meg, nem pedig a napi sajtó rajongó dilettánsai.

Az egyszemélyes kánonalakításhoz majd száz éve is legalább Szerb Antalnak, Babits Mihálynak, Németh Lászlónak kellett lenni, s az ő munkájukat is alaposan megmérte a korabeli irodalomkritika, majd az irodalomtörténet. Szerencsés fejlemény volt, amikor Esterházy Péter író felhívta az irodalomtörténészek figyelmét Mikszáth Kálmánra, majd Móricz Zsigmondra: olyan, megcsontosodott tévedésektől tudott megszabadulni a tudományosság, amelyek Mikszáth esetében az író igazi rangját, Móricznál e rang valódi értékét fedték el. Ágh István költő, író, *Dani uraságnak* című könyvében Berzsenyi, *Fénylő Parnasszus* című esszéjében Balassi, Csokonai és Ady jobb értéséhez járult hozzá. Ám a nemzeti kánon, szűkebben az irodalmi tananyag korrekciója nem egyszemélyes ügy, tere nem valamely tárgyalóterem, hanem az irodalomtörténet-írás dolga, és többnyire tanulmányokban, kritikákban zajlik, irodalmi műhelyekben, az egyetemi katedrától az irodalmi periodikáig. A NAT összeállítói nem tehetnek mást, mint végrehajtják a szakértők „vizsgálódásainak” ajánlásait. Hogy világos legyen: azt a követelést, hogy Wass Albert és Tormay Cécile része legyen a közoktatásnak, az irodalmi szakértők megvitatták és elvetették. Politikai hovatarozástól függetlenül, egyhangúlag. Éspedig elsősorban azért, mert e derék emberek írásművészete nem elég jelentékeny ahhoz, hogy kiszorítsanak bárkit is a már kanonizált kortársak közül. (A NAT jelenlegi változata Nyíró József egy művét ajánlja, s bizony nem ördögtől való, ha, mondjuk, Gelléri Andor Endre novellái helyett a tananyagba kerül valamelyik a jobb Nyíró-novellák közül.)

Irodalomóra és írásművészet

Az irodalom elsősorban művészet. Értékei nem demokratikus szavazással, még csak nem is a könyvpiacra méretnek meg, hanem írók és irodalomtörténészek folyamatos párbeszédében. Ha nem így volna, Claire Kenneth-et

meg Berkesi Andrást tanítanánk. Esetleg a *Harry Pottert*.

Elhűlve láttam gyerekeim hatodikos tankönyvében: Andersen és Boldizsár Ildikó meséje után következik J. K. Rowling portréja: „Több mint száz országban, közel harminc nyelven adták már ki műveit.” Gondolja a gyerek, ezért kerülhet egy lapra Andersennel. És aztán mondhatom én neki, hogy Rowling és Andersen úgy viszonyul egymáshoz, mint tejporgyár a szarvasmarha-istállóhoz. Értem én a szándékot, hogy figyeljünk arra, mit olvasnak szívesen a gyerekek. Rowling azonban „hamisítatlan” marketingtermék, vele kapcsolatban írásművészetről beszélni nem lehet, egy valamirevaló író fél oldal után látja, hogy lelkes dilettánsról van szó. Beemelése a tananyagba olyan, mintha énekórán – a népdalok között – magyar nótát tanítanánk. Tudom, népszerűbb a Dankó, mint a Bartók Rádió...

Kortárs irodalmat persze tanítani kell. A már elhunytak esetében lehet az irodalomtörténet mai állására hagyatkozva szerzőket ajánlani a NAT-ban, az ott felsoroltak mindegyike jó választás. (Azt persze, hogy Nagy László, a magyar költészet egyik nagy megújítója már nem törzsanyag – nemzedékéből Pilinszky maradt hírneműnek –, fájdalom, és komoly tévedésnek tartom. Pedig az ő verseinek Kaláka, Sebő és mások által megzenésített változatai valóban szolgálnák az élményszerű tanítást.)

Az élő kortársak kiválasztását, bármilyen kockázatos, a tanárra kell bízni. (Csak reménykedhetünk, hogy szavalóversenyre nem egy internetes hobbi-verselő művével küldi a diákot, mint az történt egyik lányommal. – Jó vers, apa? – nézett rám reménykedően, hát, igen, egész..., szóval nem rossz.) Sajnos a könyvterjesztők által uralt kiadók kínálata, nos, nem elég sokszínű. De ez messzire vezető kérdés...

Tanulság?

Nincs. Az irodalomoktatás problémáit nemzeti tantervvel nem lehet orvosolni, súlyosítani sem igazán. Újra kell gondolni (már megint) a tanárképzés rendszerét, azt a rendszert, amely évtizedek óta zömében frusztrált, tájékozatlan irodalomtanárokat nevel ki, akik nemhogy az írásművészet titkairól, de az olvasás művészetéről sem rendelkeznek tapasztalatokkal.